

Türküstan

www.turkustan.info

Dilqəm ƏHMƏD

Mühacirətsünas alim Nikpur Cabbarlı İğdırın Mələkli qəsəbəsinə gedərsəm, orada yaşamış, oranın təbiətini şeirlərində mədh etmiş mühacir şair Müseyib Zəyəmin də məzarını tapmağımı istəmişdi. Feysbukda Zəyəm ailəsindən Məltəm xanıma bu barədə yazdım, o da növbəsində Bülənd Zəyəm bəyə zəng etməyimi bildirdi. O şəkildə də etdim. Bülənd bəy Müseyib bəyin məzarının İğdir Əsri məzarlığında olduğunu, oraya apara biləcəyini dedi.

Bülənd bəylə bələdiyyə binasının qarşısındakı parkda görüşdük, müsafiri olduq. Xeyli söhbət etdikdən sonra Əsri məzarlığına yola düşdük. Bülənd bəyin başqa sürprizi də varmış. Əsri məzarlığında Zəyəm ailəsi ilə yanaşı Qazaxın məşhur Cahandar ağasının da ailə məzarlığı vardı: Akqazax ailəsi.

“1917-ci ilin yayında “bəy-rəiyyət” davası oldu. Əhali digər bəylərlə birlikdə bizi də öldürməyə, malımızı yağmalamağa başladı. İki gün baş verən silahlı mübarizədən sonra bütün malımızı alıb apardılar. Bizdən yaxşılıq görmüş qaçaqların çörəyimizi tapdalanmayaraq kömək etməsi, qoruması nəticəsində Gəncəyə qaçıb qurtulduq. Yaxşı bir şair olan dədəm Əli Sultan bəyin yazdığı şeir dolu kitab bu əsnada qeyb oldu... 1918-ci ildə Gəncədə milli polis müdirliyində tərçüman olaraq işə başladım. 1920-ci ilədək türkcə-rusca tərçümanlıq etdim. Böyük qardaşım Xankişi də konsul idi. Bolşeviklər gələndə vəzifəmiz davam etdi”

Müseyib Zəyəm

Şair Müseyib Zəyəm 1900-cü ildə Şemkirin Zəyəm bucağına bağlı Bayramlı kəndində dünyaya gəlib. Atası Hüseyn bəy, anası Püstə (Fatma) xanımdır. Müseyibin özündən böyük 4 (Xankişi, Əli, Aslan, Mahmud) və kiçik bir qardaşı (Mehdi), üç bacısı (İzət, Nabat, Qızxanım) olub. 1906-cı ildə atasını, 1908-ci ildə anasını itirib. Qardaşı Aslan 1912-ci ildə Bayramlı kəndində, digər qardaşı Əli 1919-cu ildə Gəncədə vəfat edib. Əmisi Həsənin və böyük qardaşı Xankişinin himayəsində böyüyən Müseyib təhsil almaq üçün Qori Mülkəlimlər Seminariyasına göndərilib. Müseyib 1915-ci ildə məktəbi bitirməkdə iken I Dünya müharibəsinin yaratdığı ağır böhran nəticəsində ailəsinin yanına qayıdıb. 1917-ci ildə Qafqazda yaşanan kaos nəticəsində evi yağmalanan ailələrdən biri də Müseyibin

ailəsi olub. Müəyyən zənginliyə sahib olan ailə bu yağmalanmadan sonra Gəncəyə qaçıb. Müseyib Gəncədə iken yeni qurulan Azərbaycan Cümhuriyyətinin polis idarəsində bolşevik işğalı dövrünə qədər tərçümanlıq fəaliyyəti ilə məşğul olub. 1920-ci ilin may ayında rus istilasına qarşı baş verən Gəncə üsyanına qatılan Müseyib həbs edilib, erməni gözetçi və müdirin nəzarətində

həbsxanada qalıb. Lakin 25 gün sonra bir sənəd əldə edərək tovuclu soydaşları ilə birlikdə Tovuz gedib, daha sonra Ceyrançölə yerləşib. Bir neçə ay sonra Eldar ərazisinə keçib, bolşeviklərlə mübarizə aparan 300 nəfərdən ibarət qaçaq dəstəsinə qoşulub, onlarla birgə döyüşüb. Da-

ha sonra Tiflisə keçən Müseyib 1921-ci ilin baharınadək – bolşeviklərin Gürcüstanı işğalınadək burada qalıb. Oradan Kutaisiyə və Batuma keçib. Moskva müqaviləsinə görə Batum ruslara verildi üçün oradan da Hopaya, daha sonra Trabzona yerləşib. 1921-ci ildən etibarən 13 il Trabzonda ticarətlə məşğul olan Müseyib nəticədə sərmayəsini itirib və iki il çətin vəziyyətdə yaşayıb. Həmyerlilərinin təşviqi ilə 1936-cı ildə İğdır gələn Müseyib burada bələdiyyədə təhsildar olaraq çalışıb. Müseyib Zəyəm 1957-ci il martın 1-də vəfat edib, İğdırdakı Əsri məzarlığında dəfn olunub.

1924-cü ildə Trabzonda evlənen Müseyib Zəyəmin iki qızı, bir oğlu olub.

Zəyəmin xatirələri

İğdırla bağlı önəmli tədqiqatların müəllifi Nizaməddin Onk Müseyib Zəyəmlə bağlı hazırladı-

ğı kitabda şairin özünün yazdığı xatirələrə də yer verib: “1917-ci ilin yayında “bəy-rəiyyət” davası oldu. Əhali digər bəylərlə birlikdə bizi də öldürməyə, malımızı yağmalamağa başladı. İki gün baş verən silahlı mübarizədən sonra bütün malımızı alıb apardılar. Bizdən yaxşılıq görmüş qaçaqların çörəyimizi tapdalanmayaraq kömək etməsi, qoruması nəticəsində Gəncəyə qaçıb qurtulduq. Yaxşı bir şair olan dədəm Əli Sultan bəyin yazdığı şeir dolu kitab bu əsnada qeyb oldu... 1918-ci ildə Gəncədə milli polis müdirliyində tərçüman olaraq işə başladım. 1920-ci ilədək türkcə-rusca tərçümanlıq etdim. Böyük qardaşım Xankişi də konsul idi. Bolşeviklər gələndə vəzifəmiz davam etdi”.

Xatirələrində Gəncə üsyanı-

Ağrı dağına baxan məzarlar

“Nəsim bəy də şəhid oldu bir yanda”

na da toxunan Zəyəm maraqlı məlumatlar verib: “1920-ci il aprelin 27-də rus ordusu Azərbaycanı işğal etdi. O əsnada Gəncədə vəzifə başında idim. Rus zülmü hər yerdə fəlakət kimi davam edirdi. Buna dözə bilməyən İgid Gəncə xalqı üsyan etdi. Mən də həmin üsyançılara qatıldım. 7 gün gecə-gündüz savaşıdım. Aramızdakı xainlərin ruslara satqınlıq edib bizləri ələ verməsi ilə Gəncə üsyanı yatırıldı... Üsyan qatılanlardan sağ qalanlar həbs edildi, aralarında mən olmaqla... 25 gün həbsdə qaldım”.

kazak bəylə görüşdü. Xeyli söhbət etdik. Alican bəyin müsafirliyi də atalarının İrəvandan gəldiklərini qeyd etdilər. Alican bəy qardaşı Gürbüz Alkazakın həmmüəlifli olduğu “Mücahidlikdən mühacirliyə Alkazaklar” kitabını

hədiyyə etdi. Kitabda tarixi həqiqətlər əsasında Qazaxın məşhur nəsilinin mühacir həyatı roman şəklində yazılıb.

Axşam Bülənd bəylə İğdırın ən məşhur küçəsi olan Vali yolunda gözdük.

Zəyəmin şeirlərindən

M.Zəyəm 1922-ci ildə Trabzonda yazdığı “Durnalər” şeirində Zəngəzur müharibələrinə toxunub:

“Zəngəzurdə hər bədən təzə cavanlar, Durmadan töküldü o yerdə qanlar. Qalalar fəth edən ol komandanlar Cavan ordu, qəhrəmanlar durumur?!”. 1930-cu ildə yazdığı “Allahdan bir dilək” adlı şeirində Zəyəm şəhid baş naziri də xatırlayıb: Nəsim bəy də şəhid oldu bir yanda

Səməd paşa can vermişdi zindanda Hacı Zeynalabdin baba sultan da Çekada millətə qurbanını oldu? İnsafsız Moskvoda vicdan nə oldu? Gəncə üsyanının məşhur qəhrəmanlarından Sarı Ələkbərə ithaf etdiyi şeirində Zəyəm belə yazırdı: Sürüldük vətəndən, eylədik səfər Fələyin sürgünü dönməmiş məgər Hani biznən sürgün gələn Ələkbər Özü getdi, sözü qaldı dünyada.

Zəyəm “Zamanı gəldi” adlı şeirini isə II Dünya müharibəsindən almanların qələbə qazanmasından sonra Azərbaycana yol açılacağına düşünən həmyerlilərinin dilindən yazıb:

Almanın qüvvəti salmış hər yandan Zərbəyi yeyərsən bir də Turandan O məhzun milləti burax zindandan GİRİB parçalayan zindanı gəldi.

M.Zəyəm İğdır, burada yaşayan dostlarına, Mələkli qəsəbəsinə, Azərbaycanda qoyduğu əzizlərinə müxtəlif şeirlər yazıb.

Beləliklə, İğdırdakı qısa səfərimiz tamamlandı. Tarixi İrəvan torpaqlarından miras qalan bu yurd yerlərində tədqiqatlarımız davam edəcək...

Xatirələrində Gəncə üsyanına da toxunan Zəyəm maraqlı məlumatlar verib: “1920-ci il aprelin 27-də rus ordusu Azərbaycanı işğal etdi. O əsnada Gəncədə vəzifə başında idim. Rus zülmü hər yerdə fəlakət kimi davam edirdi. Buna dözə bilməyən İgid Gəncə xalqı üsyan etdi. Mən də həmin üsyançılara qatıldım. 7 gün gecə-gündüz savaşıdım. Aramızdakı xainlərin ruslara satqınlıq edib bizləri ələ verməsi ilə Gəncə üsyanı yatırıldı...”